

Hejl, František

[Барабой, А.З. Документы об освободительной войне украинского народа 1648-1654 г. г. [i.e. гг.]]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1967, vol. 16, iss. C14, pp. 158-160

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102256>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

sprachigem Editionsapparat zustande kommen werden. Es wäre aber auch der Fakt in Erwägung zu ziehen, dass im Alltagsleben immer wieder Stimmen laut werden, die sich jeglicher Übersetzung von Ortsnamen widersetzen.

4. Zu der bereits erwähnten Frage der Formularsammlungen sei noch folgendes festgestellt. Im StUB sind lediglich die aus Formularsammlungen stammenden Urkundenstücke denen gleichgestellt, deren Vorlagen die wirklichen Urkunden sind. Abgesehen von der Frage, insoweit es überhaupt angebracht ist, formularartige Stücke in Editionen auf diese Weise zu behandeln, steht es ausser Zweifel, dass jeder Editor verpflichtet ist den Benutzer auf die Stücke dieser Kategorie ausdrücklich aufmerksam zu machen, namentlich wenn Handschriften erwähnt werden, deren Beschaffenheit als nicht allgemein bekannt angenommen werden kann. Das Gesagte sei folgendermassen illustriert. Man kann sich wohl damit zufrieden erklären, wenn im StUB unter N. 362 der allgemein bekannte Codex Ottonianus (ohne ausdrückliche Feststellung, dass es sich um eine Formularvorlage handelt) herangezogen wird. In N. 275—277 könnte aber der Benutzer leicht irreführt werden. Die Einführung einer eindeutigen Bezeichnung (anstatt des für Abschriften allgemein benutzten ‚B‘) wäre daher ratsam.

Abschliessend sei hervorzuheben, dass ich mir wohl dessen bewusst bin, dass meine Bemerkungen zum guten Teil einen Diskussionscharakter haben und im geringsten nicht dazu geeignet sind, den hohen Wert der vorliegenden Edition in Zweifel zu stellen. Vielmehr wollte ich versuchen — wie ich übrigens schon oben angedeutet habe — an Hand konkreter Fälle aufzuzeigen, wie nützlich es wäre, editionstechnische Fragen auf internationaler Ebene zu beraten. Der Nutzen, beziehungsweise die Unentbehrlichkeit, derartiger Beratungen wurde bekanntlich auf dem Wiener Internationalen Historikertage im Jahre 1965 betont. Ich vertrete die Ansicht, dass es äusserst wichtig ist, bei jeder Gelegenheit und immer wieder auf diesen Nutzen aufmerksam zu machen.

(Prof. Dr. J. Sebének hat dieses Referat gütigst ins Deutsche überführt und Doz. Dr. R. Merta das Manuskript der deutschen Fassung durchgesehen.)

Sáša Dušková

Документи об освободительной войне украинского народа 1648—1654 г. г. Институт истории Академии наук Украинской ССР, Архивное управление при Совете Министров Украинской ССР. Составители: А. З. Барабой, И. Л. Бутыч, А. Н. Катренко, Е. С. Компан. Киев 1965, стр. 825.

Trísté výročí opětovného sjednocení Ukrajiny s Ruskem bylo pro sovětskou a světovou historiografii mocným impulsem, který dal vznik řadě významných studií; vycházely z nových teoretických hledisek, pracovaly s moderní metodologickou výzbrojí a tu a tam přinášely i nové dokumenty. Tu na prvním místě třeba uvést publikaci Historického ústavu AN SSSR a Historického ústavu AN USSR, které ve spolupráci s ústředními sovětskými archívy v Moskvě, v Kyjevě, ve Lvově a v Charkově připravily a vydaly třísvazkovou edici dokumentů *Воссоединение Украины с Россией* (Moskva 1954, sv. I—III); editoři sborníku dokumentů si vytklí za cíl seznámit odbornou obec historiků s nejvýznamnějšími a s nejvíce charakteristickými dokumenty o dějinách hospodářských, kulturních a politických vztahů a styků Ukrajiny s Ruskem v letech 1620—1654, o těsné spolupráci obou východoslovanských národů v období vyvrcholení boje ukrajinského národa proti národnostnímu, sociálnímu a kulturně morálnímu i politickému útlaku polsko-litevské Rzeczypospolité. Takřka 400 dokumentů ze sovětských archívů tu bylo publikováno poprvé.

Leč již při práci na přípravě edice dokumentů se stále naléhavěji projevovala nutnost nových archívních výzkumů, které by pomohly historikům-slavistům nejen objektivně prozkoumat celou složitou problematiku dynamiky rozvoje národně osvobozenického boje, zhodnotit důsledky Perejaslavské rady pro dějiny Ukrajiny a Ruska, ale překonat dřívější tematickou, teoretickou a metodickou jednostrannost a podat obraz dějin národně osvobozenického boje Ukrajiny v 17. století vcelku v rámci dějin obecných. Proto současně (za spolupráce zahraničních vědeckých a archívních pracovníků) byl zahájen široký výzkum, jehož výsledky jsou nyní postupně zveřejňovány. V r. 1961 pod redakcí F. P. Sevčenkova vydal akademik Ivan Krypjačevič a Ivan Butyč sborník *Документи Богдана Хмельницького 1648—1657* (Вид. АН УРСР, Київ 1961, стр. 739) (viz recenze F. Hejla, SPFFBU C 11, 1964, str. 213—216); do sborníku byly pojaty písemnosti úřední povahy vzešlé z kanceláře Bohdana Chmelnyčského. Historický ústav AN USSR pokračuje v nastoupené cestě

a nedávno vyšel nový svazek — edice „Dokumenty osvobozené války ukrajinského národa 1648—1654“. Jde o výběrovou publikaci dokumentů z polských archivů, shromážděných polskými historiky a postoupených při příležitosti třístého výročí opětovného sjednocení Ukrajiny s Ruskem ve fotokópiích AN USSR. Z velkého množství dokumentů, které nám skýtají polské archivy a knihovny, jsou do edice pojaty pouze nejzávažnější: především jsou tu (v polském, latinském, francouzském a německém znění s připojeným ruským překladem) vydávány univerzály arcibiskupa-primasa, polského krále Jana Kazimíra, hejtmánů polsko-litevského vojska, listy polského krále, korespondence polské šlechty, představitelů místní správy a centrálních institucí polsko-litevského státu, univerzály sněmků a sněmů, diplomatická korespondence polsko-francouzská, polsko-krymská, polsko-moldavská a polsko-seđmihradská, dále dokumenty o jednáních Bohdana Chmelnyckého a kozácké staršiny s představiteli polských ústředních orgánů a místní správy i s hejtmany polské armády, relace o diplomatických jednáních Bohdana Chmelnyckého, deníky polských vojenských písařů o průběhu srážek u Piljavec, Zbaraže, Zborova, Berestečka, Zvance apod., relace o válečných a politických událostech, relace a korespondence zmocněnců a komisařů polské vlády, subalterních vojenských velitelů aj.

Výběrová publikace dokumentů z polských archivů a knihoven bude jistě uvítána všemi historiky, kteří se zabývají tímto obdobím. Umožní jim hlouběji a celistvěji proniknout do problematiky složité peripetie vývoje osvobozené války ukrajinského národa, dává jim mnohá, dosud širší odborné veřejnosti neznámá svědectví, o vývoji názorů, o krocích a taktice, o záměrech a cílech polské šlechticko-magnátské společnosti v jednotlivých etapách rozvoje osvobozené války, skýtá četná svědectví o úsilí polského státu izolovat Ukrajinu na fóru mezinárodním a o protiakcích diplomatického mistrovství Chmelnyckého, o postoji, činech a záměrech sousedních států střední, jihovýchodní a částečně i západní Evropy (Francie).

Publikace dokumentů je provedena s mimořádnou akribií (jen tu a tam se objevují nepřesnosti, které lze pominout); osvědčila se tu těsná spolupráce ukrajinských a polských historiků nejen v období heuristiky, ale i v konečném stádiu redigování edice.

Badatelé v oblasti dějin národně osvobozené války ukrajinského národa v 16. a v 17. století zvláště uvítají publikaci dokumentů i z toho důvodu, že korespondence institucí polské správy, hejtmánů a šlechty umožňuje velmi plasticky analyzovat rozhodující síly osvobozené války a odhalit příčiny a zdroje vítězství: jestliže relace a korespondence z počátku roku 1648, vycházející z prostředí polské šlechty, se s pohrdáním vyslovují o kozácké „svévůli“ a podceňují síly i možnosti povstání, pak po rozhodných vítězstvích Bohdana Chmelnyckého u Zluteých Vod a u Korsuně můžeme v dokumentech nepřátelského tábora národně osvobozenému boji velmi přesně sledovat nejen rozvoj v š e n á r o d n í h o h n u t í, ale zároveň i narůstání obav polské šlechty a zvláště východních magnátů z možnosti spojení kozáctva s masami utlačeného ukrajinského obyvatelstva na vesnici i ve městech a postupné rozvíjení se tohoto procesu. Zvláště proto je třeba uvítat publikaci dokumentů: umožní podat nejen adekvátnější obraz dějin vrcholného období osvobozené války ukrajinského boje, ale rovněž zúží možnosti různorodých pohledů, tradovaných historiografiemi jednotlivých angažovaných národů. Pozornost historiků zvláště upoutají dokumenty k vývoji správné politické institucionálnímu, rodícího se v procesu osvobozené války boje, v čele s hetmanskou kanceláří B. Chmelnyckého.

Sestavovatelé a editoři výběrové edice pramenů měli před sebou složitý úkol. Právě proto, že jde o výběrovou edici, bylo třeba nejen podrobných a přesných znalostí celého procesu a jednotlivých etap rozvoje osvobozené války, ale rovněž podrobných znalostí pozadí jednotlivých faktů, o nichž prameny polských archivů pojednávají, a zvolit pak publikaci nejvýznamnějších z poměrně rozsáhlého množství zachovaných dokumentů tak, aby výběr jednotlivých kusů nedefinoval či neumožňoval jakoukoli jednostrannost výkladu historické skutečnosti a aby zároveň umožňoval sledovat vlastní proces tohoto období v celistvosti. Jakými hledisky při výběru dokumentů, pojatých do edice, se editoři řídili, bohužel se nikde nic bližšího nedovídáme. Naše znalost polských pramenů k národně osvobozenému boji Ukrajiny v polovině 17. století nám dovoluje zaujmout tu k postupu editorů vlastní stanovisko: Máme zato, že se editoři s úspěchem zhostili úkolu, pokud jde o otázku zařazení významných, charakteristických a adekvátních pramenů, a že výběr dokumentů je prost jakékoliv apriorní jednostrannosti. Ovšem poněkud jsme na rozpacích, pokud jde o otázku volby dokumentů z hlediska celistvosti historického procesu. Domníváme se, že do publikace měly být zařazeny takové dokumenty, jako jsou: List Vasila Lupula Stanislavu Potockému z 16. IV. 1653 (Archiwum głównie akt dawnych we Warszawie — dále jen AGAD, fond Archiwum Koronne Warszawskie — dále jen AKW, Dział mol-

dawskie i woloskie, karton 43, No. 3), list Jiřího I. Stěpánu Janu Kazimírovi z 16. III. 1953 (tamtéž, No. 15) a relace Jiřího I. Stěpána kancléři Koryciánskému z 20. VIII. 1953 (tamtéž, No. 16), list téhož Janu Kazimírovi z 29. X. 1653 (tamtéž, No. 25), list téhož Stanislavovi Potockému ze 17. III. 1654 (tamtéž, No. 33) a dále z téhož fondu dokumenty pod sign.: No. 34, 35, 46, 48; jde vesměs o závazné dokumenty k dějinám polsko-moldavské spolupráce v boji proti osvobozenkému hnutí na Ukrajině. Dále máme zato, že editoři do své edice měli zahrnout turecký list krymského vezíra Sefer Agiho Janu Kazimírovi (z konce října a počátku listopadu [?] r. 1650 — AGAD, AKW, dział Tartarica, K. 62, t. 10, No. 341), list téhož Stefanovi Koryciánskému z listopadu 1653 (tamtéž, K. 62, t. 22, No. 353) aj.; tyto dokumenty osvětlují jednotlivé skutečnosti polsko-tatarských vztahů v poměru k osvobozenkému boji Ukrajiny a k společnému úsilí ve válce proti Bohdanu Chmelnyckému a proti Rusku.

Vydavatelé neměli opomenout možnost poukázat v poznámkách na další prameny, vztahující se k událostem, o nichž se publikovaný dokument zmiňuje, a které do edice nebyly pojaty. Poznámkový aparát je omezen pouze na provenienční údaje, kritický aparát takřka zcela chybí. Uvítali bychom rovněž, kdyby se přikročilo k vypracování jednotné koncepce edice dokumentů k národně osvobozenkému boji ukrajinského národa v 16. a v 1. pol. 17. stol. Dosavadním edicím tato koncepce chybí.

František Hejl

Theodor Schieder, *Geschichte als Wissenschaft. Eine Einführung*. München—Wien 1965, str. 228.

Mezi autory, kteří pší o teorii dějepisectví a o filosofických otázkách historické vědy a historického poznání, jsou v současné době ryzí teoretikové takřka výjimkou. I v Německu, kde byl tento typ učence téměř tradiční, ztěšňují jej už jen příslušníci starší generace. Rothackerovou smrtí jakoby se uzavřela i jejich řada. Tolikrát požadovaným a tak potřebným sblížením historie s filosofií lze snad vysvětlit, že za historiografii mluví o jejích teoretických záležitostech přímo historici. Totiž ti z nich, jejichž konkrétní badatelská, výzkumná práce je doprovázena sklonem k abstrakci, k formulování obecných závěrů, plynoucích z analýzy a interpretace materiálu i z přemýšlení nad povahou historikovy práce. Spojení historika a teoretika v jedné osobě je patrné v historiografii anglické např. na osobnostech H. Butterfielda, G. Barraclougha, E. H. Carr, i v dějepisectví francouzském, kde úvahy H. I. Marroua, F. Braudela a R. Arona vyrůstají ze základu, kterým jsou jejich studie ze středověkých dějin nebo historie moderní a současné. Nejinak je tomu ve vědě západoněmecké, kde byla tendence spojovat teoretické zamýšlení s konkrétním badáním zahájena po válce O. Brunnerem, H. Heimpelem a G. Ritterem. Ve střední generaci ji uskutečňují ještě výrazněji W. Besson, W. Conze, W. Hofer — mezi jinými. Ovšem historiky, kteří se od vlastní badatelské práce dostávají nejdále a nejprogramověji na terén vyhrazený i filosofům a sociologům, jsou F. Wagner a Th. Schieder.

Tato skutečnost je nejen symptomem poznenáhl se měnícího vztahu mezi teorií a praxí historického studia, ale i aktivním činitelem, který na změnu zmíněného vztahu sám intenzivně působí. Příčinou mimořádného vlivu této produkce z teorie dějepisectví a filosofie dějin je to, že zůstává neustále ve vztahu ke konkrétním problémům historického badání, odpovídá na otázky, které z něho vyplývají. Nerozvíjí tedy jen důmyslné konstrukce, jež s vývojem a potřebami historické vědy nemají nic společného. Je jisté, že náročnost, velkorysost úvah takto spjatých s historickým badáním se zmensila ve srovnání s velkými systémy teorie historického poznání, které byly vytvořeny v 19. století. Avšak v tomto případě lze tvrdit, že méně je více. Většina duchaplných a hlubokých postřehů se pro svou náročnost a odtažitost nedostala vůbec do horizontu zájmu badajících, píšících a vyučujících historiků. Záslobou personální symbiózy teoretické úvahy a konkrétního výzkumu se v tomto ohledu situace změnila spíš k lepšímu.

V Schiederově případě jsou badatelskou základnou německé dějiny 18. a 19. století, dějiny německého státu a ideologie. Na druhé straně pak jí je Schiederova učitelská praxe. Tato podvojná zkušenost určila i ráz jeho poslední knížky.¹ Je dvojdílná. Na prvních stopadesáti stranách podává Schieder to, co lze opravdu ve shodě s podtitulem nazvat úvodem do historické vědy a historického myšlení. V druhé části otiskuje dvě studie (*Strukturen und Persönlichkeiten in der Geschichte; Möglichkeiten und Grenzen vergleichender Methoden in der Geschichtswissenschaft*), které už předtím vyšly v *Historische Zeitschrift*.² Přestože nápadně ruší jednotnou výstavbu knížky, je nemožné nepřiznat, že jsou v ní přetištěny